

Slovensko v mladšej dobe kamennej. Izdala Slovenská akadémia vied — Archeologický ústav, Bratislava 1970 (241 strani teksta, 41 risb med tekstom in priloženih 96 tabel slikovne dokumentacije). Nemški povzetek: *Slowakei in der jüngeren Steinzeit* (str. 243—284). Knjigi sta posebej dodana abecedni spisek najdišč in avtorski seznam vse dosedanje literature.

Avtorji posvečajo knjigo univ. prof. Vojtechu Budinskemu-Krički. Publikacija je kolektivno delo znanstvenih sodelavcev Arheološkega inštituta SAV v Nitri in predstavlja drugi zvezek edicije *Pravek Slovenska*. Kronološko in kulturno se navezuje na njen prvi zvezek: *Slovensko v staršej a srednej dobe kamennej* (Bratislava 1965), katere pisec je Juraj Barta.

Pisci knjige: Anton Točik, Juraj Pavuk, Viera Nemejcová-Pavúková, Stanislav Šiška, Jan Lichardus in Josef Vladar so ovrednotili posamezna neolitska in eneolitska kulturna obdobja, ločeno tudi po geografskih področjih Slovaške. Raziskovalna dejavnost odkrivanja najdišč in njen zgodovinski okvir je prispevek A. Točika. Civilizacije mlajše kamene dobe se je obširno dotaknil J. Pavuk. Najprej je ovrednotil najstarejšo neolitsko poselitev jugozahodne Slovaške, začeni s kulturami starejše in mlajše linearno trakaste keramike (spiralna trakasta keramika). Kot njen najmlajši kontinuiran horizont pa je opredelil keramiko tipa Želiezovce in jo po njenih tipoloških značilnostih razdelil v tri razvojne stopnje. V končnem poglavju pa razpravlja o kronoloških odnosih med kulturo linearne trakaste keramike in keramiko tipa Želiezovce, ki pada že v obdobje srednjega neolitika, a je istčasna tudi z bukohorsko (Bükk) in potiško kulturo.

Tudi poglavje o neolitskih kulturah vzhodne Slovaške je sintetično delo J.

Pavuka. Začenja ga s klasifikacijo starejše slikane keramike, ki se najbolj kaže v stopnjah Michalovce, Domica I/A in Domica I/B, a ima kronološke paralele s Starčevo II b-Körös-Sesklo horizonti. Skupaj s slikano keramiko tipa Michalovce se v jugovzhodni Slovaški javlja vzhodna veja linearne trakaste keramike z novim terminom: vzhodnokarpataska linearna keramika. J. Pavuk jo je razdelil v tri razvojne faze: v starejšo (Barca III), v srednjo (gemerski tip) in mlajšo (Kapušany, Barca I).

V srednjem neolitiku se v jugovzhodni Slovaški, zlasti pa na njenem kraškem svetu javlja izrazita bukohorska kultura, ki ji je dalo ime pogorje Bükk v severovzhodni Maržarski. Zadnje čase se je z njenim poreklom in kronološko interpretacijo največ bavil J. Lichardus. Večja najdišča, zlasti jamska (Domica, Čertova diera, Ardovska jaskyna), omogočajo že stratigrafsko in kronološko delitev Bükk keramike v A, AB, B in C razvojno stopnjo, s tem da je B stopnja najizrazitejša (klasična) faza ornametiranja posod. Nastanek Bükk keramike je hkraten z nehanjem gemerskega tipa linearno trakaste keramike, konča pa se prav na kraju srednjega neolitika, ko se njena najmlajša C stopnja enači v Karpatski kotlini že z predlengyeliskim horizontom. V primerjavi z vinčansko kulturo pripada začetek Bükk kulture koncu Vinče A₂, predklasična stopnja horizontu Vinča B₁, klasična Vinči B₂ in najmlajša Vinči B₂-C₁.

Na koncu tega poglavja so okarakterizirane še tuje srednjeneolitske kulturne skupine ki se iz Madžarske razprostirajo deloma še na vzhodnoslovaško ozemlje. Te so: skupini Szilmeg in Szakálhát-Lebő ter potiška kultura. Mlajši neolitik s tega ozemlja pa znači slikana keramika tipov Herpaly in Tiszapolgár-Czöszhalom-Oborin I. Herpalyska keramika predstavlja tipično črno in rdeče (redkeje belo) slikanje na svetlorjavi podlagi in

ima najbližje paralele v predstavi in načinu slikanja s keramiko Petresti kulture na Sedmograškem. Tiszapolgár-Czöszhalom keramika se v vzhodni Slovaški kaže le na selišču in v grobovih iz Oborina. Znači jo belo in rdeče slikanje (po pečenju posode), ki ima bližje analogije z belo slikano lengyelsko keramiko v jugozahodni Slovaški in s slikano keramiko tipa Ariusd (proto-Cucuteni).

Posebno poglavje je J. Pavuk posvetil neolitski lengyelski kulturi, ki se je razprostirala v jugozahodni Slovaški in sploh ob srednji Donavi. V popolnem okviru lengyelske kulture ima slovaško-moravska slikana keramika posebno mesto; zlasti pa je svojstvena in kratkotrajna lužianska grupa (najd. Lužianky), ki predstavlja najstarejšo (predlengyelsko) fazo lengyelskega horizonta — Lengyel I na Slovaškem. Če upoštevamo vse tipološke, slikovne in ornamentalne komponente ter ljudsko plastiko te najstarejše lengyelske keramike, dobimo zanjo vreden relativen kronološki kulturni okvir: Lengyel I — Tripolje A — Gumelnita I — Vinča C — Stichbandkeramik II, III in zaton potiške kulture. V sami slovaško-moravski slikani keramiki se kažejo tri razvojne stopnje (starejša, srednja in mlajša), zlasti v predstavi keramike in izbiri barv slikanega ornamenta. Prvi dve stopnji sta oblikovno in materialno jasno dokazani, zadnja pa je še dokaj neraziskana, je pa imela vlogo lengyelskega posrednika pri oblikovanju prvih eneolitskih kultur na tem področju.

V drugem delu knjige je zajeto obdobje eneolitika kot začetka novih progresivnih sprememb. Posamezna poglavja glede na razprostranjenost in časovno pripadnost materialnih kultur so izmenično prispevali V. Nemejcová-Pavuková, S. Šiška in J. Vladar. Avtorji so na Slovaškem razdelili eneolitik v tri med seboj razlikujoča se obdobja: v starejši, srednji in mlajši eneolitik.

V jugozahodni Slovaški je starejši eneolitik predstavljen z dvema mlajšima stopnjama neslikane keramike lengyelske kulture. Prvo stopnjo predstavljajo najdišča Brodzany-Nitra kulturne grupe, ki zlasti v keramični zapuščini izražajo nadaljnji razvoj starejše lengyelske kulture. Druga stopnja, obenem zadnja faza trajanja lengyelske kulture v jugozahodni Slovaški, je kulturna grupa tipa Ludanice, a njene najdbe srečamo še v bližnjih predelih Avstrije in Transdanubije. Časovno mesto Ludanice grupe je z najnovejšimi odkritji že moč uvrstiti v relativni kulturni okvir sosednjih področij. Proti severu ji v krogu kulture lijakastih čaš (Trichterbecherkultur) ustreza njena C stopnja, ki jo na Češkem in deloma na Moravskem predstavlja Baalberg grupa, v južni Moravski pa jo značijo najdbe Jevišovice C-2 horizonta.

V vzhodni Slovaški se v starejšem eneolitu razprostirajo grupe polgarskega kulturnega območja. Najstarejšo zvrst predstavlja Tiszapolgár kultura. Za njeno genezo je dolgo veljalo dejstvo, da je med njo in poznoneolitsko kulturno grupo Tiszapolgár-Czöszhalom-Oborin bila praznina, a so jo v novejšem času zapolnile keramične najdbe proto-Tiszapolgár faze, ki predstavljajo sedaj kontinuiran vmesni člen med neolitsko in eneolitsko poselitvijo vzhodne Slovaške. Tiszapolgár kulturo lahko prav zaradi zadostnih stratigrafskih in tipoloških dokazov razdelimo v starejšo in mlajšo fazo trajanja. S to kulturo se tod prvič pojavi velik razmah kovinske industrije (baker, zlato). Kronološko se ozko veže z neslikano lengyelsko keramiko tipa Brodzany-Nitra v jugozahodni Slovaški, proti jugu pa je popolnoma sinhronizirana s Tiszapolgár-Basatanya (I) kulturnim kompleksom na Madžarskem.

K najmanj raziskanim obdobjem vzhodnoslovaškega eneolitika štejejo Bodrogkeresztúr kulturo. Po stratigrafskih opazanjih in tipoloških analizah predvsem

keramičnega inventarja jo uvrščajo v zadnji, najmlajši člen Polgár kompleksa, ki se tod dokumentira le še z redkimi značilnostmi matične kulture iz Potisja. Kot najmlajši izraz Bodrogkeresztúr kulture na vzhodnem slovaškem ozemlju nastopa Lažnany grupa in zapolnjuje vrzel, ki je bila med nehanjem Bodrogkeresztúr kulture in porajanjem badenske kulture; časovno ji ustreza deloma že Boleráz grupa v jugozahodni Slovaški.

Obdobje srednjega eneolitika karakterizira na Slovaškem vznik badenske kulture (kultura kanelirane keramike) in se njeno trajanje lahko razdeli v dve kronološko in kulturno med seboj odstopajoči grupi. Boleráz grupa se iz slovaškega ozemlja širi še na Moravsko (Jevišovice C-1), v Šlezijo, obmejno Poljsko, Nižjo Avstrijo, Gradiščansko, Koroško, madžarsko Podonavje in v nekatere predele Jugoslavije. Časovno je treba Boleráz grupo vrniti med Ludanice grupo in klasično badensko kulturo. Tako mesto je dokazano na nekaterih najdiščih tudi z njeno vertikalno in horizontalno stratigrafijo.

V Karpatski kotlini je klasična faza badenske kulture organsko nadaljevanje boleraške grupe; hkrati pa je tudi njena razprostranjenost na sosednja ozemlja mnogo širša. Po današnjem stanju raziskovanja klasične faze kanelirane keramike jo smemo ločiti v starejšo in mlajšo razvojno fazo. Zaton badenske kulture na njenem klasičnem ozemlju je bil nagel. Določene genetične stičnice z njo se opazijo samo še v tistih mlajših eneolitskih grupah, ki so se porajale na obrobjih razprostranjenosti badenske kulture (npr. Kostolac, Cotofeni, Bošáca).

Poznoeneolitski horizont karakterizira na Slovaškem več regionalnih kulturnih pojavov. Kulturna grupa Bošáca se razprostira iz Malih in Velikih Karpatov v južnoslovaško nižino. Brez dvoma se je razvila iz badenskih elementov. V ožjem krogu kaže več sorodnosti s kostolačko

kot pa s Kosihy-Čaka grupo na Slovaškem; v širšem krogu pa se časovno vzporeja s slavonskim oziroma vučedolskim kulturnim kompleksom. Važen element pri oblikovanju Bošáca keramike je uporaba tehnike brazdastega vreza in vrvičastega ornamenta. Le z nekaj najdišči je kostolačka skupina v razvoju južnoslovaškega eneolitika tuj vložek. Kot najsevernejša veja je semkaj prodrla iz svojih centrov v Slavoniji in Sremu in je v vsem obsegu istočasna z Bošáca tipom.

Po zatonu badenske kulture se je tudi v južnem delu jugozahodne Slovaške pojavila Kosihy-Čaka grupa, ki kot integralni del pripada obsežnemu poznoeneolitskemu kompleksu Karpatske kotline. V njenem keramičnem inventarju dajejo le ornamentirane kupe z nizko nogo poudarek vučedolskih elementov. Za nekatere druge oblike pa najdemo analogije v kulturi zvončastih čaš srednjega Podonavja, v mlajših fazah vrvičaste keramike in proto-unjetiške kulture na Moravskem.

V zadnjem času so tudi v vzhodni Slovaški odkrili najdbe poznoeneolitskega obdobja. Glavno najdišče Zatin ima identične najdbe kot Nyirseg v vzhodni Madžarski in je zato umestno skupno poimenovanje kot Nyirseg-Zatin kulturna grupa. Značilno zanjo je, da se v keramičnem inventarju javljajo vučedoloidni motivi in tehnika ornamentiranja (globoki in brazdasti vrez, bela inkrustacija, vrvičasti odtisi), ki naj tod predstavljajo najsevernejše balkanske elemente. Čisto na izteku eneolitika se v severnem goratem predelu vzhodne Slovaške naseli ljudstvo s samosvojo duhovno kulturo, ko so mrtvece (sežgane in nesežgane) pokopavali v nizkih gomilah; kulturna grupa vzhodnoslovaških gomil (Hügelgräber). Čeprav poznamo grobno materialno kulturo, pa ne poznamo še nobene selišča tega pastirskega ljudstva. Groba keramika (čaše, vrči), ki je včasih

ornamentirana z vrvičastimi odtisi, žigosanimi pikčastimi in cikcak linijami, kaže mnogokaterno paralelo s poznoneolitiskim karpatskim kulturnim kompleksom.

Za naše slovensko ozemlje, sploh pa za področje severozahodne Jugoslavije so zanimivi prikazi o eneolitiskem kulturnem kompleksu keramike ornamentirane z brazdastim vrezom (keramika zdobena brázdéným vpichom — Furchenstichkeramik). Posebej se je v njeno gesto in problematiko poglobljajal že A. Točik (Pamatký arch. 52 [1961] 321—344; Štud. zvesti 12 [1964] 5—22). Keramika z brazdastim vrezom je spremljajoči element kulture kanelirane keramike in sovпада v čas med lengyelsko in badensko kulturo oziroma pripada starejši stopnji tipa Boleráz. Njeno relativno kronološko mesto se začenja torej v pozni stopnji lengyelske kulture (tip Ludanice), živi skupaj z Retz-Gajary kulturno grupo, se sporadično javlja še v Boleráz in Kostolac-Bošáca grupah, je pa ni v klasični fazi badenske kulture.

Publikacija je nov pomemben prispevek k poznavanju neolitiskih in eneolitiskih kultur tega dela Karpatske kotline. V primerjavi s starejšimi deli (V. Budinsky-Krička, *Slovensko v mládsjej dobe kamennej*, Slovenske dejiny 1 [1947] 55—67; B. Novotny, *Slovensko v mládsjej dobe kamennej* [1958]) so avtorji te knjige razširili in izpopolnili problematiko najstarejših poljedelskih kultur na tem ozemlju, vnesli najnovejše dosežke lastnih raziskovanj, kulturno in kronološko ovrednotili materialno zapuščino s sosednjimi in bolj oddaljenimi kulturnimi kompleksi tistega časa in s tem očitno obogatili poznavanje mlajše kamenih obdobij v srednji Evropi.

F. Leben

Renato Peroni: *L'età del bronzo nella penisola italiana, I. L'antica età*

del bronzo. Accademia Toscana di Scienze e Lettere, Studi 19 (1971) 372 strani, 73 risb med tekstem in 11 slikovnih tabel; na koncu sta posebej dodana terminološko in tipološko kazalo ter seznam najdišč. Editore Leo S. Olschki, Firenze.

Pisec nam je s to študijo zbral in predočil domala vsa najdišča in tipično materialno kulturo starejše bronaste dobe na Apeninskem polotoku. Dati sintetično sliko določenega prazgodovinskega obdobja v določeni geografski regiji je zahtevna stvar, zlasti na takih področjih, kjer se vsepovsod srečujejo kulturni elementi sosednjih pokrajin in kulturnih vplivov. Avtor R. Peroni je skušal prikazati kar najpopolnejšo sliko italijanskih zgodnjebronastodobnih kultur, začeni od severa proti jugu. Prav obdobje zgodnje bronaste dobe, ki je prazgodovinskemu času dalo progresivni pečat, preokrenilo materialne dobrine k čim večji uporabi kovinskih predmetov, menjalo način življenja, gospodarstva in duhovne kulture, je v evropski arheološki znanosti še danes najslabše raziskano področje. Dasi imajo tovrstne študije marsikatero pomanjkljivost (npr. metodološki prijem tematike je okus avtorja samega, poznavanje gradiva, kronološki problemi časa in prostora, prvotnost kulturnih dobrin), je pričujoča študija dobrodošel prispevek srednjeevropski arheologiji, tembolj slovenski prazgodovini, ker prav s področja severne Italije dosega naše jugovzhodno alpsko ozemlje.

Avtor je zgodnjo bronasto dobo Italije razdelil v sedem geografsko kulturnih področij in jih poimenoval po znanih, v terminologiji že ustaljenih najdiščih, ki so dala Apeninskemu polotoku vodilne dobrine materialne kulture.

Najznačilnejši in najbolj razprostranjen je kompleks Polada kulture v severni Italiji. Njej je avtor posvetil tudi največ prostora (17—140), saj je najbolj raziskana in dokumentirana zgodnjebronastodobna kultura. Domala sto najdišč